

Koronarokotukset jakavat mielipiteitä ikäntyvien vieraskielisten joukossa

Lähes puolet haluaa rokotteen, mutta moni vielä empii

KUVA: Alexandr Pereverzed, Getty Images

TYÖRYHMÄ:

Helmi-maaliskuu 2021

Eva Rönkkö ja Evgeniya Mazurova, Eläkeläiset ry (eva.ronkko@elakelaiset.fi)

Susanna Lehtovaara, Jila Samandar Poor, Nashwa Khatiri, Nawzad Hassan, Qiutong Liu, Faadumo Nur & Johanna Jokinen, JADE-toimintakeskus, Käpyrinne ry (jadetoimintakeskus@gmail.com)

Tuulikki Hakala, Farzaneh Hatami Landi ja Shahla Rostem, Omaisneuvo-toiminta, Pääkaupunkiseudun omaishoitajat ry (tuulikki.hakala@polli.fi)

Siiri Jaakson ja Urve Jaakkola, Suomen monikulttuurinen muistikeskus ry (siiri.jaakson@mukes.fi)

Marjo Eerola, Galina Mikhaylova ja Hiwa Haghi, Kotona täälläkin -hanke, Palvelutaloyhdistys Koskenrinne ry (marjo.eerola@koskenrinne.fi)

Alina Ahtamo, Paloma-toiminta, Monikko ry (monikko.ry@gmail.com)

Johdanto

Koronapandemian myötä vieraskielisten ikääntyvien toimintaa toteuttavien järjestöjen keskuudessa heräsi huoli ikääntyvistä ryhmäläisistä. Työntekijät huolestuivat siitä, miten ryhmäläiset pärjäävät poikkeuksellisessa tilanteessa, ovatko he saaneet tarpeeksi tietoa koronavirukselta suojautumiseksi ja onko viranomaistieto saavuttanut myös kielivähemmistöihin kuuluvat iäkkäät. Näistä huolenaiheista syntyi keväällä 2020 yhteistyöllä tehty selvitys vieraskielisten ikääntyvien pärjäämisestä koronaviruksen aiheuttamassa poikkeustilanteessa. Miten meillä menee? -raportti toi esille ikääntyvien ajatuksia koronakriisin alkuvaiheissa (www.bit.ly/Mitenmeillamenee). Selvitys tuo esille, että viranomaistieto ei tavoittanut tarpeeksi kattavasti vieraskielisiä ja monet iäkkäistä turvautuivatkin omaisten, ystävien tai järjestöjen työntekijöiden apuun. Selkeänä toiveena ikääntyvillä oli saada tietoa omalla äidinkielellä ja heille soveltuvalla tavalla. Osalle ulkomaalaistaustaisista ikääntyvistä on jo normaalitilanteessa haasteellista hakeutua palveluiden piiriin, mikä johtuu palveluiden saavutettavuuteen ja yhdenvertaisuuteen liittyvästä vajeesta. Erityisen polttavaksi kysymykseksi palveluiden saatavuus nousi terveyteen ja hyvinvointiin liittyvän koronakriisin aikana, koska ikääntyvät ovat COVID19-taudin riskiryhmää.

Ikääntyvien vieraskielisten osallisuutta ja hyvinvointia edistävät järjestöt toteuttavat normaalioloissa ikääntyville suunnattua vertaisryhmätoimintaa, henkilökohtaista neuvontaa ja tukea sekä yhteisellä rintamalla tehtävää vaikuttamistyötä. Koronaviruksen aiheuttamien kokoontumisrajoitusten aikana järjestöjen toimintaa on toteutettu mm. etäyhteyksillä ja ulkona pienryhmissä, sekä ikääntyvien vieraskielisten osalta ennen kaikkea puhelimesta annettavana tukena ja koronatilannetta koskevan tiedon jakamisena omakielisten ryhmänohjaajien toimesta ikääntyville saavutettavalla, ymmärrettävällä tavalla.

Koronan aiheuttamat rajoitukset yhteiskunnassa kiristyivät alkuvuonna 2021 tartuntamäärien kasvaessa, vaikka samanaikaisesti koronarokotukset oli aloitettu vaiheittain terveydenhuollon henkilökunnan, vanhimpien ikäryhmien ja riskiryhmään kuuluvien osalta. Järjestöjen työntekijät ovat jatkaneet ikääntyville etäryhmätoimintaa ja omankielistä tiedotusta läpi poikkeuksellisen vuoden. Yhteiskunnassa käyty keskustelu koronatilanteesta ja koronarokotuksista on lisännyt asian näkyvyyttä ja keskustelua myös ryhmätoimintaan osallistujien keskuudessa. Rokotuksiin liittyvä keskustelu ikääntyvien joukossa oli vaihtelevaa, toisaalta tietoa kaivattiin paljon ja rokotukset herättivät kiinnostusta, toisaalta osalle rokotteet ja rokotusprosessi aiheuttivat epäilyksiä ja kasvavaa huolta. Järjestöt päättivät selvittää vieraskielisten ikääntyvien ajatuksia koronarokotuksista sekä niihin liittyvistä tiedon sekä mahdollisen avun tarpeista. Asiaa lähdettiin selvittämään kevään 2020 tavoin yhteisvoimin järjestöjen toimintaan osallistuvien ikääntyvien keskuudessa.

Työryhmän muodostivat kuusi järjestöä: Eläkeläiset ry:n monikulttuurinen toiminta, Käpyrinne ry:n JADE-toimintakeskus, Pääkaupunkiseudun omaishoitajat ry:n Omaisneuvo-toiminta, Palvelutaloyhdistys Koskenrinne ry:n Kotona täälläkin-hanke, Suomen monikulttuurinen muistikeskus ry ja Monikko ry. Työryhmän yhteisenä tavoitteena on edistää vieraskielisten ja ulkomaalaistaustaisten ikääntyvien asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa, lisätä viranomaisten tietoisuutta kielivähemmistöihin kuuluvien ikääntyvien tilanteesta sekä edistää ikääntyvien hyvinvointia ja osallisuutta palveluissa.

Tiedonkeruu

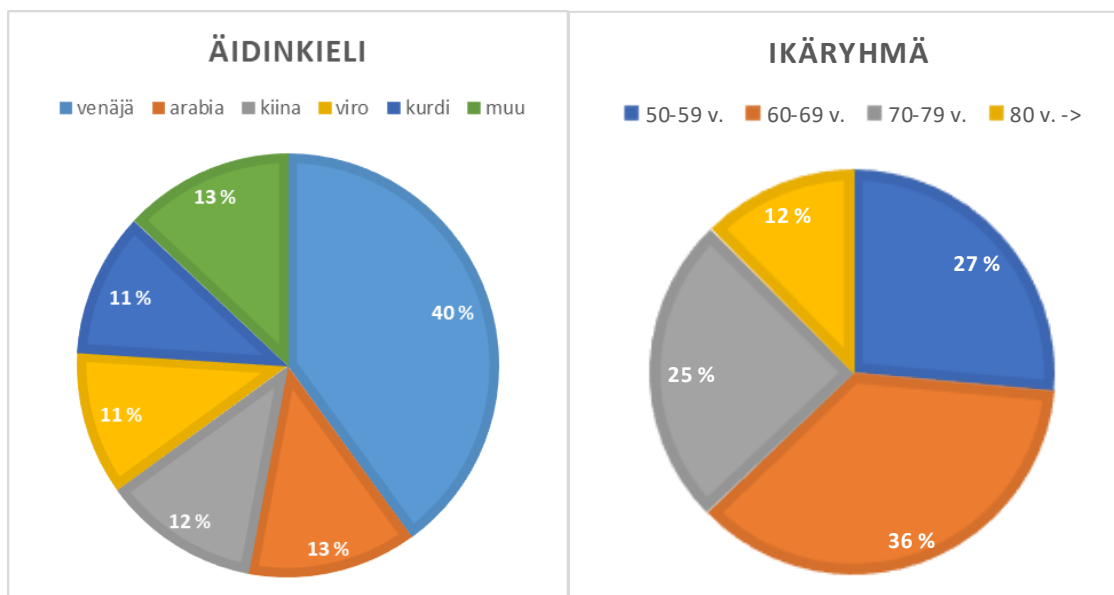
Käsillä olevan selvityksen aineisto on kerätty järjestöjen toimintaan osallistuvien ikääntyvien ryhmäläisten parissa toteutettujen puhelinkyselyjen sekä ohjaajilta kerätyn syventävän tiedon välityksellä. Varsinaiset kyselyt toteutettiin omankielisten ryhmänohjaajien tekemin puhelinhaastatteluin tai osassa tapauksista vastaajan itsenäisesti täyttämän sähköisen lomakkeen kautta (6 % vastauksista). Tiedonkeruuta varten työryhmä suunnitteli verkkoalustalle yhteisen kyselylomakkeen, johon jokaisen ryhmänohjaajan oli

mahdollista tallentaa vastaukset puhelinkeskustelun aikana tai heti sen jälkeen. Avoimien kysymysten kautta saatiin kyselyyn sellaista tietoa, mikä ei olisi tullut ilmi lomakekysymysten kautta. Puhelinkeskustelut käytiin vastaajan äidinkielellä, koska kohderyhmänä kyselyssä olivat yli 50-vuotiaat järjestöjen toiminnassa mukana olevat ryhmäläiset, joille valtakielellä kommunikointi on haastavaa. Esitettyjen kysymysten lisäksi ohjaaja saattoi käydä ryhmäläisen kanssa yleisempää keskustelua tämän henkilökohtaisesta tilanteesta ja pärjäämisestä koronarajoitusten sävyttämässä arjessa sekä kartoittaa mahdollista tuen tarvetta erityisesti koronarokotteisiin liittyen. Samalla ohjaaja saattoi jakaa myös ajankohtaista tietoa koronavirustilanteesta ja erilaisista ohjeistuksista siihen liittyen.

Käsillä oleva kyselyaineisto ei laadullisesti täytä tieteellisen tutkimuksen kriteereitä, vaan tavoitteena on ollut kerätä ajankohtaista tietoa järjestöjen toimintaan osallistuvien ikääntyvien ajatuksista, tilanteesta sekä tiedon ja avun tarpeista muun muassa arvokkaana lisätietona viranomaisille välitettäväksi. Puhelinkeskustelut ja kyselyaineiston kerääminen toteutettiin 4.2.-5.3.2021, minkä jälkeen tuloksia analysoitiin 8.-16.3.2021 ja raportti valmistui 19.3.2021. Kysely toteutettiin osana yhteistyöverkoston perustyötä, jonka avulla pystyttiin tavoittamaan ne iäkkäät, jotka osallistuvat ryhmätoimintaan. Raportissa ei tule ilmi niiden vieraskielisten iäkkäiden ääni, joita järjestötoiminta ei ole tavoittanut. Kyselyn vastauksia ei näin ollen voida yleistää koskettamaan kaikkia Suomessa asuvia vieraskielisiä ikääntyviä, mutta se antaa viitteitä ikääntyvien ajatuksista ja erityisesti toiveista tiedonsaannin suhteen poikkeuksellisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Kyselylomakkeelle tallennettujen vastausten lisäksi jokaiselta haastattelulta toteuttaneelta ryhmänohjaajalta kysyttiin lopuksi kokonaisarviota ja kokemuksia puhelinkeskusteluista ohjaajien oman sähköisen lomakkeen kautta.

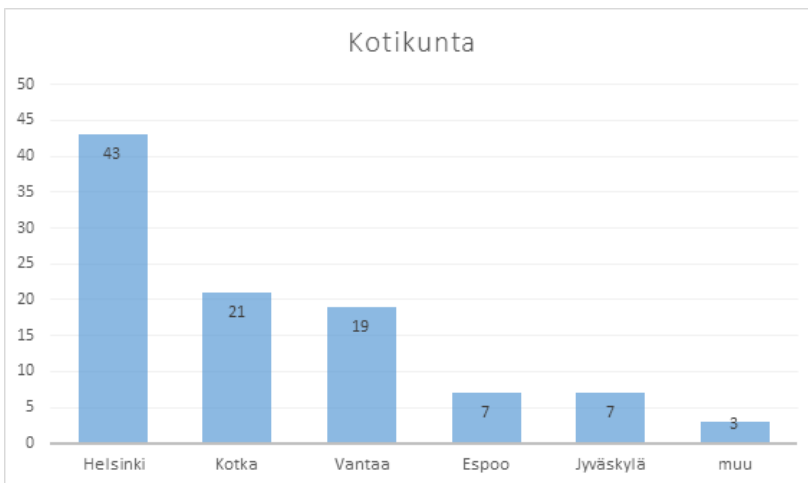
Taustatiedot

Kaikkiaan kyselyyn vastasi 121 henkilöä (N=121), ja heidän joukossaan oli edustettuna yhteensä yhdeksän eri äidinkieltä. Kyselyyn tavoitettujen vastaajien kieliryhmät noudattavat järjestöjen ryhmätoiminnoissa mukana olevien ryhmiä. Eniten vastauksia saatiin venäjänkielisiltä ikääntyviltä (40 %), jonka ohella arabian-, kiinan-, viron- ja kurdinkielisiä oli 11-13 % kaikista vastaajista. Tuloksia tarkasteltaessa alle 10 % muodostavat kieliryhmät on yhdistetty lohkokoon ”muu”, jossa oli darin-, farsin-, ranskan- ja somalinkielisiä vastaajia.

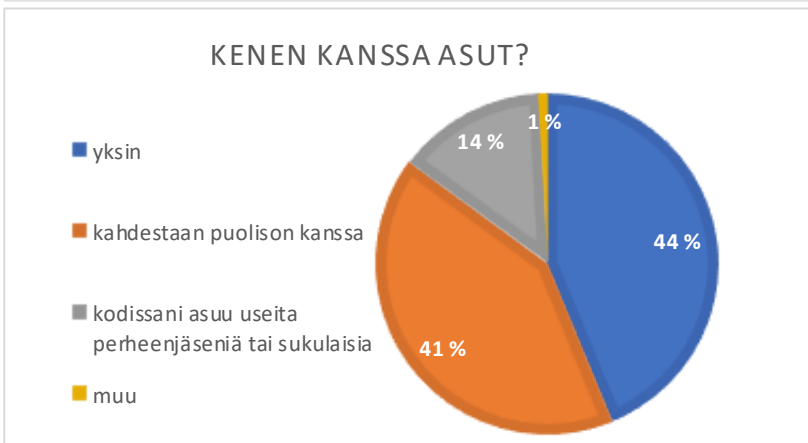

KUVIO 1 & 2: Kyselyyn vastanneiden joukossa oli yhdeksän eri äidinkieltä. Muu -ryhmään kuuluvat dari, farsi, somali ja ranska. Parhaiten kyselyyn tavoitettiin 60-69 -vuotiaita vastaajia, joita oli 36 % kaikista vastaajista.

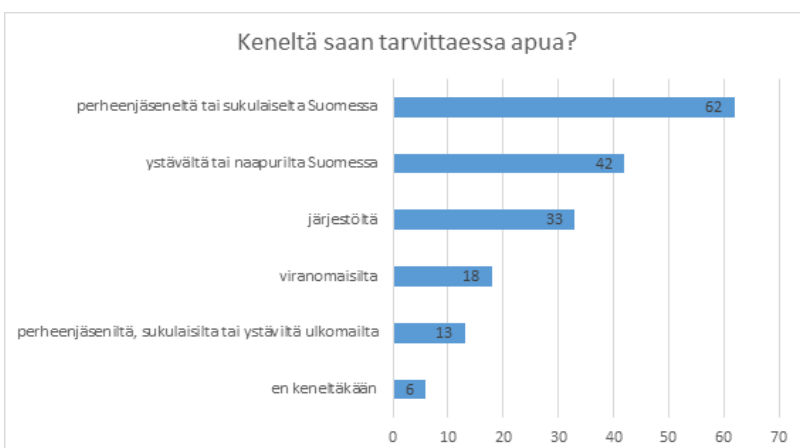
Kyselyyn tavoitettiin yli 50-vuotiaita vieraskielisiä ja parhaiten vastaajia tavoitettiin 60-69-vuotiaiden joukosta. Vastaajista selkeästi suurin osa oli naisia, 79 %, ja viidesosa miehiä, 21 %. Naisten suureen vastausprosenttiin on vaikuttanut se, että järjestötoiminnassa on yleisesti ottaen enemmän naisia kuin miehiä. Kyselyyn vastanneet asuvat pääsääntöisesti pääkaupunkiseudulla, Kotkassa ja Jyväskylässä (Kuvio 3). Lisäksi vastauksia on saatu Tampereelta ja Porista. Vastanneiden asuinpaikkakuntaan on vaikuttanut järjestöjen sijainti, sillä omankieliset ryhmänohjaajat ovat ottaneet yhteyttä ensisijaisesti järjestöjen ryhmätoimintaan osallistuviin iäkkäisiin. Kyselyyn vastanneista suurin osa asuu yksin tai yhdessä puolisonsa kanssa (Kuvio 4). Noin kuudesosa asuu useampien perheenjäsenten kanssa ja yksittäinen kyselyyn vastaaja asui ystävänsä kanssa. Kyselyssä taustatietona kysyttiin myös, keneltä ikääntyvät saavat tarvittaessa apua arjessaan (Kuvio 5). Suurin osa saa apua omaisilta tai sukulaisilta (62) tai ystävilta tai naapureilta (42) Suomessa. Huomionarviosta on, että kyselyyn vastanneet kokivat tarvittaessa saavansa enemmän apua järjestöiltä kuin viranomaisilta.

KUVIO 3: Kyselyyn vastanneet asuvat pääsääntöisesti pääkaupunkiseudulla, Kotkassa ja Jyväskylässä, joiden lisäksi vastauksia saatiin Tampereelta ja Porista.

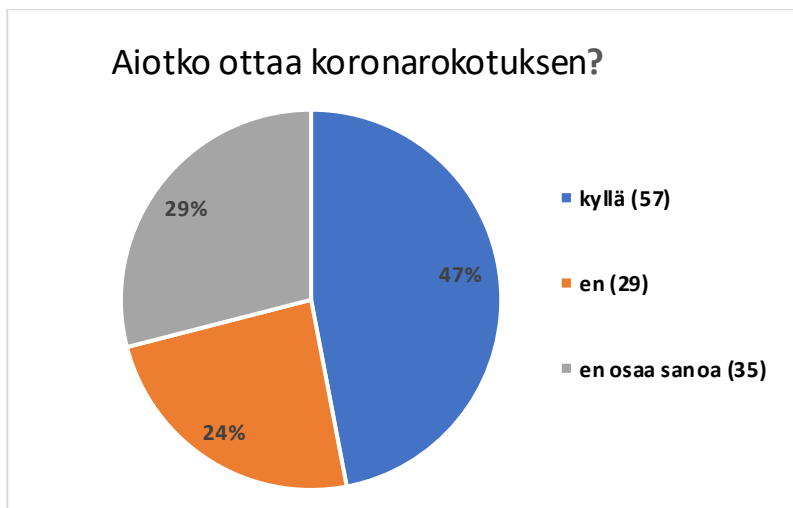
KUVIO 4: Kyselyyn vastanneet asuvat pääsääntöisesti joko yksin tai puolisonsa kanssa.

KUVIO 5: Kyselyyn vastanneet saavat apua arjessaan yleisimmin perheenjäseniltä, sukulaisilta tai ystävilta Suomessa. Vastaajien oli mahdollista valita yksi tai useampi vaihtoehto ja valittujen vastusten kokonaismäärä oli 208.

Suhtautuminen koronarokotukseen

Kyselyyn vastanneista noin puolet (47 %) aikoi ottaa rokotuksen. Lähes neljäsosa (24 %) vastaajista suhtautui rokotuksen ottamiseen kielteisesti ja noin kolmannes (29 %) ei vielä osannut sanoa, aikooko ottaa rokotteen vai ei. Ikäryhmistä 70–79-vuotiaat suhtautuivat myönteisimmin koronarokotuksen ottamiseen, heistä 60 % aikoi ottaa rokotteen. Yli 80-vuotiaissa oli suurin prosenttiosuus rokotuksesta kieltäytyviä vastaajia (40 %). Alle 70-vuotiaista ja yli 80-vuotiaista vastaajista noin kolmannes epäröi vielä rokotuksen ottamista. Kaupunkikohtaiseen tarkasteluun otettiin vastaajaryhmiltään suurimmat kaupungit eli Helsinki (52), Kotka (24) ja Vantaa (23). Koronarokotuksen ottajia oli Helsingissä ja Vantaalla noin puolet vastaajista (48–50 %) ja Kotkassa alle kolmannes vastaajista (29 %). Kotkan vastaajista puolet olivat epäröiviä koronarokotteen ottamisesta. Rokotukseen kielteisesti suhtautuvien osuus oli Helsingissä korkein (29 %), ja Kotkassa ja Vantaalla kielteisesti suhtautuvia oli viidesosa.

KUVIO 6: Aiotko ottaa koronarokotuksen? -kysymykseen vastaajia oli 121. Heistä 47 % aikoi ottaa koronarokotuksen, 24 % vastaajista ei aikonut ottaa koronarokotusta ja 29 % vastaajista ei vielä osannut sanoa, ottaako rokotuksen vai ei.

Tuloksia analysoitaessa tehtiin vertailua myös kieliryhmien välillä, jolloin vertailuun otettiin mukaan vain yli 10 vastaajaa sisältäneet kieliryhmät. Vastauksia tulkittaessa on syytä huomioida, että kyseessä on melko pieni otos ikääntyviä, eikä tuloksista voida tehdä yleispätevää arviota eri vieraskielisiin ryhmiin kuuluvista ikääntyvistä Suomessa. Kyselyvastausten perusteella eniten halukkuutta koronarokotuksen ottamiseen oli arabiankielisten vastaajien joukossa. Heistä noin 75 % aikoi ottaa rokotuksen. Pienin rokotushalukkuus oli vironkielisillä vastaajilla, joista hieman yli puolet ei aikonut ottaa rokotetta. Eniten epäröiviä vastaajia oli venäjän- ja kiinankielisissä vastaajissa. **Epäröinti rokotuksia kohtaan näkyy erityisesti niissä ryhmissä, jotka tuovat avoimissakin vastauksissa esille pohdintaa eri rokotevalmistajien välillä.** Venäjänkieliset vastaajat nostavat esille Venäjällä jaettavan Sputnik V -rokotteen ja kiinankieliset vastaajat pohtivat Kiinassa valmistettuja rokotteita ja mahdollisuutta itse valita rokote.

Yleisen kysymyksen jälkeen vastaajilta kysyttiin tarkempaa syytä rokotukseen suhtautumiseen, eli aikaisemmasta vastauksesta riippuen: KYLLÄ = ”Miksi otat rokotuksen?”, EI = ”Miksi et ota koronarokotusta?” ja EOS = ”Miksi et osaa vielä sanoa, otatko rokotuksen vai et?”. Ryhmänohjaaja ohjeistettiin etukäteen siten, että he eivät luettele vastausvaihtoehtoja ääneen, vaan valitsevat sopivat vaihtoehdot lomakkeelta vastaajan kanssa käydyn vapaan keskustelun pohjalta. Sopivan vaihtoehdon puuttuessa ohjaajaa ohjeistettiin kirjoittamaan avoin vastaus.

Koronarokotus halutaan, jotta ei sairastuttaisi vakavasti

Tärkeimmäksi perusteluksi rokotuksen ottamiseen nousi se, ettei vastaaja halua sairastua vakavasti; yli 80 % vastaajista mainitsi tämän rokotuksen ottamisen syyksi. Lähes puolet vastaajista halusi suojella rokotuksen ottamisella muita ihmisiä, 46 %. Muutamassa kieliryhmässä tämä syy näyttäytyi erittäin tärkeänä itsensä suojaamisen ohella. Vajaa kolmasosa vastaajista näki rokotuksen ottamisen velvollisuutena tai viranomaissuosituksen noudattamisena. Alle viidesosalla vastaajista toi esille läheisten vaikutuksen rokotuksen suosittelemisena.

Kuvio 7: Vastaajien määrä 54, valittujen vastausten lukumäärä 105. Tässä monivalintakysymyksessä ohjeistettiin valitsemaan vaihtoehtoista 1–3 vastaajan mainitsemaa syytä tai kirjoittamaan avoin vastaus sopivan vaihtoehdon puuttuessa.

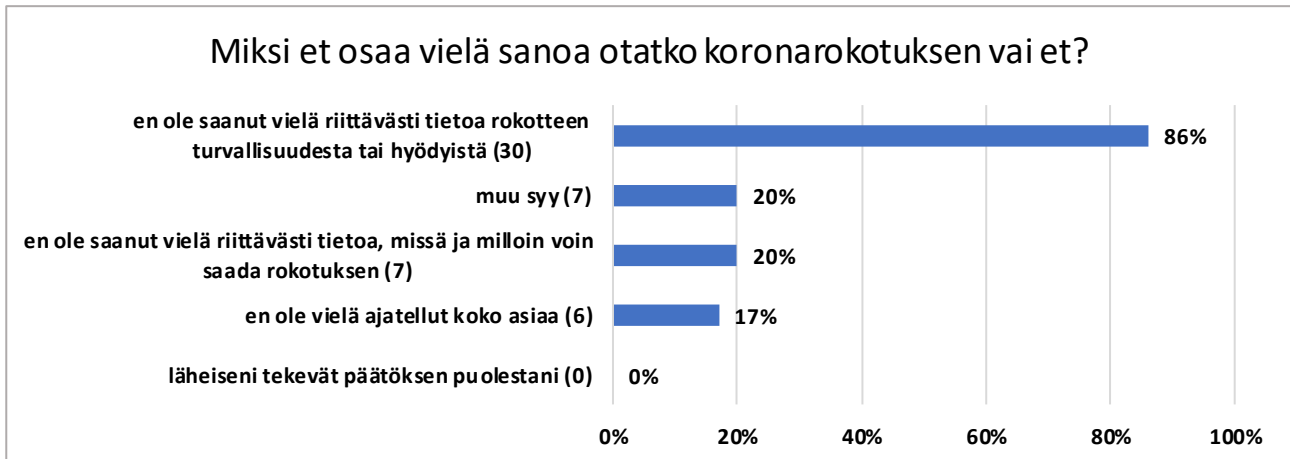
Koronarokotteen turvallisuus epäilyttää rokotuksesta kieltäytyviä

Tärkeimpänä perusteluna koronarokotuksesta kieltäytymiselle oli epäily rokotteen turvallisuudesta, yli 60 %. Hieman yli neljäsosa vastaajista ajatteli, ettei rokotus auta ja viidellä vastaajalla rokotuksesta kieltäytymisen syy oli jo sairastettu korona. Vain kolmelle kieltäytyjistä syynä oli ajatus oman terveydentilan aiheuttamasta esteestä rokotuksen ottamiselle. Kolmesta vastaajasta, jotka kokivat rokotusjärjestelyt liian hankaliksi, kaksi oli yli 80-vuotiasta. Muina vastaajien syinä kielteiseen suhtautumiseen oli mm. se, ettei rokotusta nähty omalla kohdalla tarpeelliseksi.

Kuvio 8: Vastaajien määrä 29, valittujen vastausten lukumäärä 41. Tässä monivalintakysymyksessä ohjeistettiin valitsemaan vaihtoehtoista 1–3 vastaajan mainitsemaa syytä tai kirjoittamaan avoin vastaus sopivan vaihtoehdon puuttuessa.

Koronarokotuspäätöksen tueksi kaivataan tietoa rokotteen turvallisuudesta ja hyödyistä **Tärkeimpänä perusteluna rokotuksen empimiselle oli tiedon puute rokotteen turvallisuudesta tai hyödyistä** eli 86% rokotusta empivistä ajatteli, etteivät he olleet saaneet vielä riittävästi tietoa näistä asioista. Viidesosa empivistä oli vielä epätietoisia rokotusjärjestelyistä. Saman verran vastauksia oli kirjattu muu syy -kohtaan. Näissä vastauksissa ikääntyviä mietitytti mm. rokotteen vaikutus monisairaille tai allergisille, vastaaja pelkäsi sivuvaikutuksia tai oli jo sairastanut koronan, tai vastaaja halusi saada mieluummin Sputnik V -rokotteen.

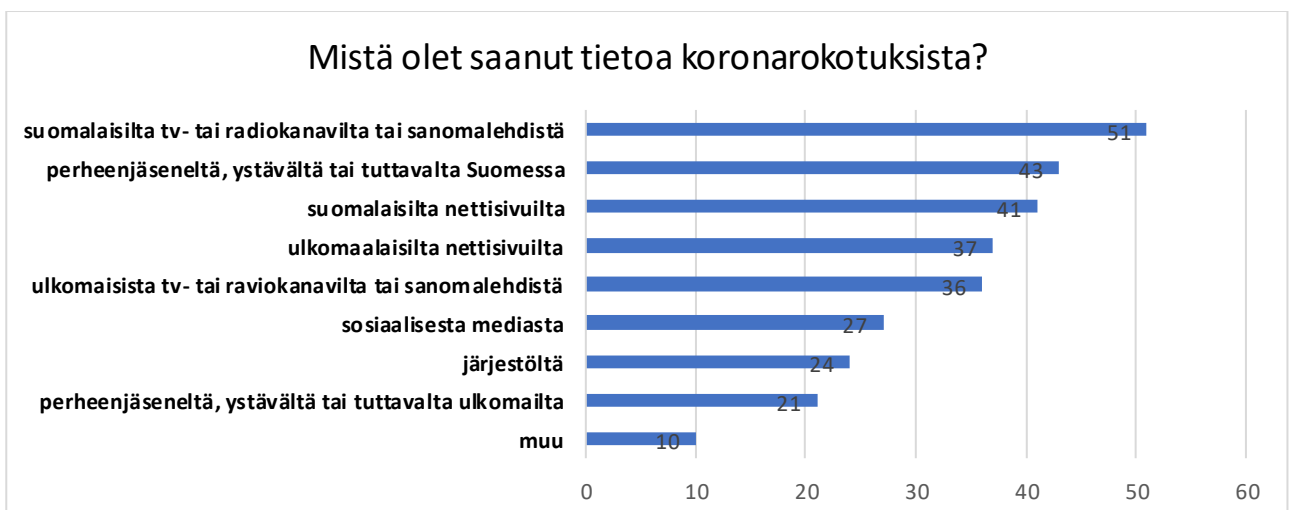

Kuvio 9: Vastaajien määrä 35, valittujen vastausten lukumäärä 50. Tässä monivalintakysymyksessä ohjeistettiin valitsemaan vaihtoehtoista 1–3 vastaajan mainitsemaa syytä tai kirjoittamaan avoin vastaus sopivan vaihtoehdon puuttuessa.

Tiedon saaminen koronarokotuksista

Kyselyssä selvitettiin myös vastaajien tiedonsaantia koronarokotuksista yleisesti sekä sitä, mistä vastaajat ovat tähän mennessä saaneet tietoa rokotuksista ja onko tieto ollut heidän mielestään riittävä. Samalla selvitettiin, ovatko vastaajat saaneet tietoa oman kunnan rokotusten järjestämisestä ja rokotusajan varaamisesta. Lisäksi kysyttiin ikääntyvien kokemuksia siitä, mikä olisi heille hyvä tapa saada lisätietoa rokotuksista ja rokotusajan varaamisesta, sekä kuinka moni selviytyy rokotukseen liittyvistä järjestelyistä itsenäisesti tai toisaalta tarvitsee apua.

Ikääntyvien tietolähteet liittyen koronarokotuksiin vaihtelevat

Kuvio 10: Vastaajat pystyivät valitsemaan useamman vaihtoehdon, keskimäärin valittiin 3 vaihtoehtoa. Muu vastausvaihtoehtoissa oli saatu tietoa viranomaisilta kirjallisesti, kasvokkain sekä puhelimitse.

Vastausten perusteella eniten tietoa koronarokotuksista saatiin suomalaisilta TV- tai radiokanavilta tai sanomalehdistä (51 %), perheenjäseniltä, ystäviltä tai tuttavilta Suomessa (43 %) tai etsimällä itsenäisesti suomalaisilta verkkosivuilta (41 %). Kysymyksessä oli mahdollisuus valita useampi kuin yksi vastausvaihtoehto. Vastausten perusteella voidaan arvioida, että eniten koronarokotuksiin liittyvän tiedon saamiseksi seurataan suomalaisia tiedotuskanavia ja saadaan tietoa Suomessa asuvalta lähipiiriltä. Kyselyssä 50-79-vuotiaiden ikäryhmissä noin puolet vastaajista etsi tietoa internetistä, mutta yli 80-vuotiaiden joukossa vain alle kuudennes. Sosiaalisesta mediasta etsivät tietoa eniten 50-59-vuotiaat, yli 70-vuotiaiden sosiaalisen median käyttö oli vähäistä (10 %) ja yli 80-vuotiailla vastaajilla sitä ei ollut ollenkaan. Vanhimmat ikäryhmät ovat saaneet tietoa enemmän suomalaisilta TV- ja radiokanavilta, sekä sanomalehdistä. Yli 80-vuotiaat saivat eniten tietoa Suomessa asuvalta perheenjäseniltä, ystäviltä tai tuttavilta (60 %). Sen sijaan ulkomailla asuvien perheenjäsenten, ystävien tai tuttavien kautta tiedon saaminen koronarokotuksista ei ollut merkittävää, kaikissa ikäryhmissä sen osuus oli noin 20 %.

Järjestöjen osuus tiedon välittämisessä koronarokotuksista on ollut niin ikään 20 %. Viranomaisten osuus tiedon välittämisessä ei ole ollut merkittävä. Tietoa koronarokotuksista postitse, puhelimitse, sähköpostitse tai asiointitapaamisessa on saanut vain 9 % vastanneista. Kieliryhmittäin tarkasteltuna suomalaisilta verkkosivuilta eniten tietoa saivat farsin- ja darinkieliset (88 %). Viron-, kurdin- ja venäjänkieliset ovat saaneet tietoa suomalaisilta TV- ja radiokanavilta tai sanomalehdistä. Ulkomaisilta verkkosivuilta tai TV- ja radiokanavilta tai sanomalehdistä ovat saaneet eniten tietoa arabian- ja venäjänkieliset. Järjestöjen ryhmänohjaajien ja sosiaalisen median välityksellä tietoa saavat eniten kurdin- ja arabiankieliset.

Kotikunnan järjestämistä koronarokotuksista tarvitaan lisää tietoa saavutettavasti

Kyselyyn vastaajista yli puolet 56 % kokee, että ei ole saanut riittävästi tietoa siitä, miten oma kotikunta järjestää koronarokotukset ja 16 % ei osaa sanoa, onko tieto ollut riittävä. Ainoastaan yli 80-vuotiaiden ikäryhmästä yli puolet kokee saaneensa riittävästi tietoa. Tiedonsaannin kokemus heikkenee asteittain siirryttäessä nuorempiin ikäryhmiin. Kieliryhmistä tyytyväisimpiä tiedonsaantiin ovat olleet somalin- darin-, farsin- ja vironkieliset, mutta sen sijaan vähiten tietoa kotikunnan rokotusten järjestämisestä kokevat saaneensa kurdin-, kiinan- ja venäjänkieliset. Tietoa tulisi saada ajantasaisesti ja mieluiten omankielisesti.

Omalla kielellä asiointi koetaan tarpeelliseksi rokotuksiin liittyvissä asioissa

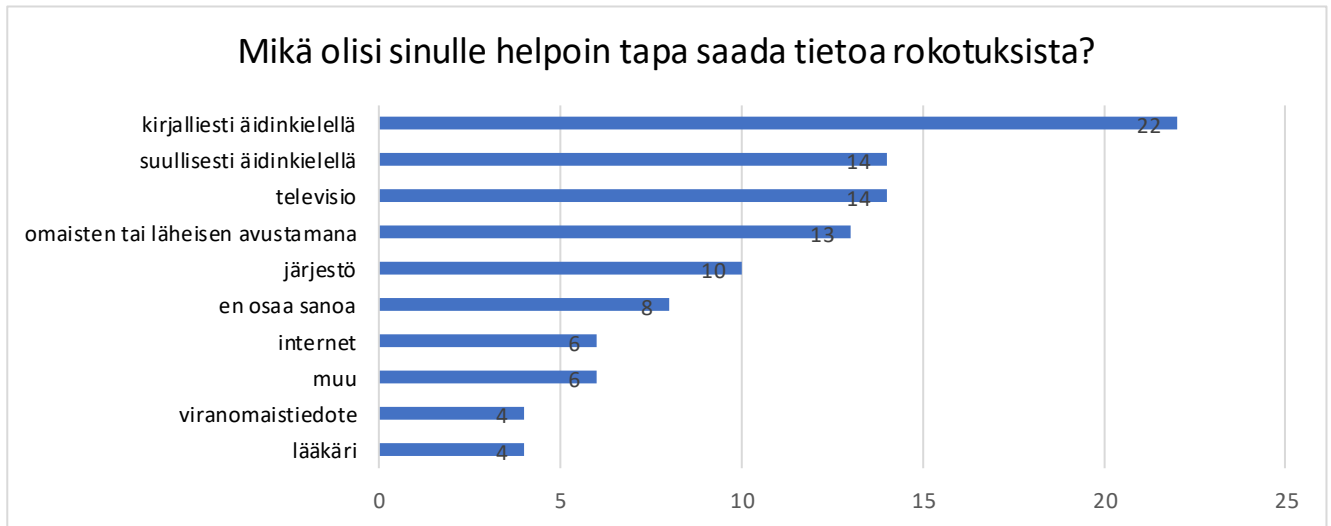
Ikääntyviltä kysyttiin kokemusta heidän tarvitsemastaan avusta rokotusasioinnissa. Vastaajat saattoivat valita kuhunkin väittämään joko 1) suoriudun itsenäisesti tai 2) tarvitsen apua muilta. **Reilu puolet vastaajista kokee tarvitsevansa jonkinlaista apua rokotusasiointiin liittyen** (Taulukko 1). Rokotusajan varaamiseen apua kokee tarvitsevansa 56 % vastaajista. Sen sijaan rokotuspaikkaan matkustamisesta vastaajat kokevat parhaiten suoriutuvansa itsenäisesti (76 %). **Erytisesti iäkkäimmät vastaajat kokivat tarvitsevansa apua tiedon etsimiseen rokotuksista sekä rokotusajan varaamiseen.** Enemmistö venäjän- ja vironkieliset koki suoriutuvansa itsenäisesti, kun muissa kieliryhmissä reilusti yli puolet kokee tarvitsevansa apua muilta.

	Suoriudun itsenäisesti	Tarvitsen apua muilta
Tiedon etsiminen rokotuksista	51 %	49 %
Ajanvaraaminen rokotukseen	44 %	56 %
Rokotuspaikkaan matkustaminen	76 %	24 %
Rokotusohjeiden ymmärtämiseen ja asioiden selvittämiseen tarvittava kielitaito rokotuspaikalla	47 %	53 %

Taulukko 1: Kyselyssä selvitettiin vastaajien kokemaa avuntarvetta ja itsenäistä asioista suoriutumista. Vastaajien tuli valita joko 1) suoriudun itsenäisesti tai 2) tarvitsen apua muilta.

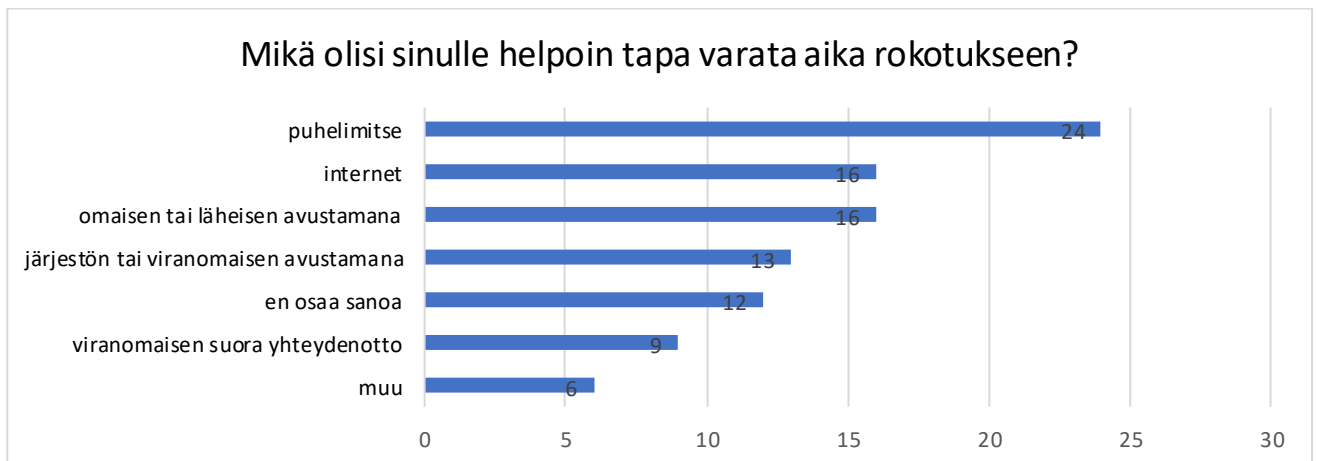

Seuraavaksi ikääntyviltä kysyttiin avoimella kysymyksellä, mikä olisi heille helpoin tapa saada tietoa rokotuksista ja toisaalta varata aika omaan rokotukseen. **Kyselyn vastausten perusteella tietoa rokotuksista halutaan saada mieluiten kirjeitse omaan kotiin eli kirjallisesti tai suullisesti omalla äidinkielellä** (Kuvio 11). Myös television omankieliset uutiset ovat tärkeä tiedonlähde, samoin kuin omaisten tai läheisten antama informaatio. Vastauksista tulee selvästi esille tarve selkeälle omankieliselle tiedottamiselle. Järjestöjen kautta saadaan paljon tärkeää tietoa ja jatkossakin toivotaan apua omankielisiltä työntekijöiltä.

KUVIO 11: Kysymyksen vastaukset olivat avoimia, jolloin haastattelija on kirjannut vastauksen pääsääntöisesti muutamalla sanalla tai lyhyellä lauseella, esimerkiksi: ”Puhelimessa, puhelin, tv, uutiset, tytär- omaishoitaja kertoo ja selittää.” Vastaukset on ryhmitelty työryhmän analysoinnin yhteydessä. Muu -vaihtoehto sisältää muut viestintävälineet, kuten tekstiviesti, puhelinsoitto ja sähköposti.

Kyselyyn vastanneet toivovat voivansa tehdä rokotusajanvarauksen mieluiten puhelimitse tai internetin kautta itsenäisesti sekä omaisten tai läheisten avustamana (Kuvio 12). Myös järjestöjen työntekijöiden ja viranomaisten apua kaivataan ajanvarauksen tekemisessä. Osa vastaajista toivoi viranomaiselta suoraa yhteydenottoa, esim. ajanvarauksen ilmoitusta kirjeitse kotiin. Avoimesti kirjatuiissa vastauksissa ei tule ilmi, millä kielellä yhteydenottoa toivotaan, mutta haastattelijoiden tekemisissä huomioissa ja monivalintakysymysten vastauksissa selviää ensisijaisesti juuri omankielisen yhteydenoton tai avun tarve.

KUVIO 12: Kysymyksen vastaukset olivat avoimia, jolloin haastattelija on kirjannut vastauksen pääsääntöisesti muutamalla sanalla tai lyhyellä lauseella, esimerkiksi: ”Puhelin, internet, en tiedä, tyttäreni auttaa, saisin valmiin rokotusajan kotiin tai tekstiviestinä.” Vastaukset on ryhmitelty työryhmän analysoinnin yhteydessä. Muu -vaihtoehto sisältää mm. sähköpostin, tekstiviestin, omakannan sekä ajanvaraussovelluksen.

Ikääntyviä askarruttavat erilaiset näkökulmat rokotuksissa

Ikääntyviltä on edellä kuvattujen kysymysten lisäksi selvitetty, mitä muuta he haluavat tuoda esille koronarokotuksiin liittyen. Kysymyksen vastaukset on kirjattu avoimena tekstinä joko melko lyhyesti muutamilla sanoilla tai pidemmillä, kuvailevammilla lauseilla. Työryhmä on ryhmitellyt avoimia vastauksia analysoinnin yhteydessä. Yksittäisiä vastauksia on tullut yhteensä 84. Vastauksia on ryhmitelty seuraaviin aihekokonaisuuksiin A) Lisätiedon tarve koronarokotuksista tai -rokotteista (47), B) Suhtautuminen koronarokotuksiin tai -rokotteisiin (25), ja C) ”Risuja ja ruusuja” liittyen vallitsevaan tilanteeseen (12). Näiden lisäksi useista vastauksista on noussut esille tuntemuksia rokotuksiin liittyen. Huolia, pelkoa ja epävarmuutta koronarokotuksiin ja -rokotteisiin esiintyy laajasti (36), mutta toisaalta myönteinen suhtautuminen koronarokotuksiin ilmenee myös kattavasti avoimissa vastauksissa (37).

A) Lisätietoa koronarokotuksista tai -rokotteista esittäneet vastaajat halusivat erityisesti tietoa rokotuksen riskeistä, rokotteiden turvallisuudesta ja sivuvaikutuksista sekä ikäryhmän tai riskiryhmän perusteella heille valikoituvan rokotteen sopivuudesta itselle (20). Rokotettava ei toistaiseksi voi Suomessa valita, minkä rokotevalmistajan rokotteeseen vastaanottaa, vaan asia määräytyy oman rokotusryhmän mukaisesti (THL2021). Näiden lisäksi vastauksissa toivottiin lisää yleistä tietoa rokotteista ja rokotuksista omalla äidinkielellä (14) ja nostettiin uudestaan esille toive saada kotiin kirjeitse tuleva suora kutsu rokotukseen (13).

B) Suhtautumista rokotteeseen ja rokotukseen kuvaavissa vastauksissa tuli esille halukkuus saada rokote (14) sekä toive saada erityisesti tietynlainen rokote, esim. Sputnik V -rokote (6). Rokotteesta kieltäytymistä vahvistettiin myös osassa avovastauksista (5).

C) ”Ruusut ja risut”- kommentit sisältyvät kritiikkiä (4), tunteiden ilmaisua (3) sekä kiitollisuutta (4). Suurella osalla vastanneista on huolia ja epärointiä päätöksen tekemisestä rokotusten suhteen. Kommenteissa korostetaan tiedon puutetta tai sen epävarmuutta ja viivästymistä, tarvittavan tiedon saavutettavuuteen liittyviä asioita sekä toivetta oikeasta ja luotettavasta informaatiosta.

Suhtautumista rokotuksiin tuodaan esille monista erilaisista näkökulmista. Osa vastaajista on nostanut esille vain yhden aiheeseen liittyvän näkökulman, toiset tuovat kerralla muutaman erilaisen asian. Suurella osalla vastanneista ei ollut toistaiseksi koronarokotukseen liittyvää omakohtaista kokemusta. Oma tai läheisen rokotus mainittiin pienessä osassa vastauksista (7). Osa vastaajista tuo esille tarvetta käydä vuoropuhelua viranomaisien kanssa jatkossa (esim. THL, hallitus ja kunnat). **Keskustelua haluttaisiin lisää mm. rokotetyypeistä, tiedossa olevista riskeistä ja haitoista terveydelle, vastuutahosta mahdollisissa rokotuksen sivuvaikutuksissa sekä rokotuksen vapaaehtoisuudesta yhteiskunnassa.** Lisäksi vastaajat halusivat saada tietoa siitä, miten rokotuksen saaminen suhteutuu tulevaisuudessa matkustaessa ulkomaille, esim. tarvitaanko rokotustodistus ja kelpaako Suomessa saatu rokote kohdemaissa.

Ikääntyvien kyselyaineiston syventäminen ohjaajien kyselylomakkeella

Vieraskielisten ikääntyvien ajatuksia ja kokemuksia koronarokotuksista ja -rokotteista kartoitti kuuden eri järjestötoimijan omankieliset ryhmänohjaajat. Puhelimella toteutettujen kyselyn jälkeen haastatteluita tehneiltä ohjaajilta kerättiin syventävää tietoa ja kokemuksia puheluista sekä järjestöjen ryhmätoiminnassa esille tulleista rokotuksiin liittyvistä asioista. Ohjaajien kyselylomakkeeseen vastasi yhteensä 8 työntekijää, jotka haastattelivat ikääntyviä arabian-, darin-, farsin-, venäjän-, kiinan-, kurdin-, somalin- ja viron kielillä. Vastausten syventämiseksi ohjaajia pyydettiin kirjaamaan ylös asioita, joita he muistivat kyselyn jälkeen tai jota ei ehkä saatu sopivaan paikkaan kirjattua ylös varsinaisessa ikääntyvien vastauslomakkeessa. Koska haastatteluja tehneet ohjaajat ovat pitkään työskennelleet ryhmiensä kanssa ja ovat saaneet omalla

äidinkielellä luottamukselliset suhteet ryhmäläisiin, oli ohjaajille kerääntynyt omakohtaista tuntumaa siihen, mitä vieraskieliset ikääntyvät ajattelevat ja mikä heitä juuri nyt mietityttää. Ohjaajilta kysyttiin:

- 1) Tuliko asiakkaiden haastatteluissa esille jotain sellaista lisätietoa aiheesta, jota ei saanut kirjattua lomakkeeseen?
- 2) Millainen fiilis sinulle tuli asiakkaiden tilanteesta tai asenteista, kun haastattelit heitä?
- 3) Millainen mielikuva sinulle tuli siitä, miten laadukasta ja oikeaa tietoa asiakkaat ovat saaneet koronarokotuksista?
- 4) Millaista tietoa asiakkaat olisivat mielestäsi tarvinneet koronarokotuksiin liittyen?

Rokottamisprosessiin ja rokotusten vaikutuksiin liittyvä tiedon tarve

Lähes kaikki haastattelijat panivat merkille ikääntyvillä olevan tiedon vähyyden rokotusprosessista ylipäätään. Haastattelijat kokivat itsekin, että heiltä puuttuu tarvittavaa tietoa koronarokotuksiin liittyen. Epävarmuutta koettiin muun muassa siitä, missä, milloin ja miten ikääntyvät voivat rokotuksen saada, miten tieto omasta rokotusvuorosta ilmoitetaan ja miten jokainen voi ilmoittautua rokotukseen. Ohjaajien kokemus oli, että rokotusten ajanvaraus on ollut pahasti ruuhkautunut. **Ikääntyvät olisivat kaivanneet enemmän tietoa myös rokotusten koostumuksesta ja toimintatavasta kehossa.**

Ohjaajien mielestä tietoa ei ole ylipäätään ollut riittävästi tai saavutettavasti saatavilla. Olisi tärkeää, että koronatilannetta ja koronarokotuksia koskeva liikkeellä oleva tieto olisi THL:n ja terveystieteiden virallista ja ajantasaista tietoa. **Yleisin kysymys, jota ohjaajille esitettiin, koski rokotusten sivuvaikutuksia.** Ohjaajilta kysyttiin muun muassa, mitä sivuvaikutukset ovat, kuinka usein niitä esiintyy, miten pitäisi toimia, jos sivuvaikutuksia ilmenee ja mistä apua on tarvittaessa saatavilla? Lisäksi ohjaajilta kysyttiin, voidaanko hyvin vanhoja ja sairaita rokottaa ja miksi ei ohjeisteta käymään lääkärin luona ennen rokotusta? **Iäkkäitä kiinnosti myös se, miten eri rokotteet eroavat toisistaan ja onko mahdollista valita tietty rokotevalmistaja.** Ohjaajien kokemusten mukaan kyselyn vastaajien joukossa oli myös sellaisia, jotka olettivat, että rokotteet voivat johtaa kuolemaan ja halusivat keskustella asiasta syvemmin ohjaajan kanssa. **Ikääntyvät vastaajat halusivat itse päättää, minkä rokotteen vastaanottavat.** Tässä kohdin ohjaajat nostivat esille, että olisi tärkeää vakuuttaa ja rauhoittaa ihmisiä myös siitä, että kaikki halukkaat saavat rokotuksen. Tiedotuksessa olisi välttämätöntä tukea järjestöjä ja seurakuntia, jotta tieto rokotuksista aidosti tavoitaisi paremmin ikääntyvät vieraskieliset sekä muut haastavassa tilanteessa tai tiedon saavuttamattomissa olevat henkilöt.

Tiedon saavutettavuus

Haastattelijoina toimineiden ohjaajien mukaan useimmat ikääntyvistä eivät ymmärrä suomea tai englantia vaan tarvitsevat tietoa omalla äidinkielellään. JADE-toimintakeskuksen ohjaajat kirjasiivat ylös ryhmäläisten tyytyväisyyttä siihen, että he ovat saaneet Ylen viikoittaiset vieraskieliset uutisvideot linkkein omaan viestiryhmään esim. whatsapp- tai wechat-sovelluksen kautta (kielinä somali, arabia, kurdi-sorani ja dari). Lisäksi vastaajat olivat tyytyväisiä heille lähetetyistä hallituksen uusista linjauksista ja eri kaupunkien ajantasaisista rokotuslistoista. Valtion tai kunnan eri kielille käännetty viralliset tiedotukset on koettu tärkeiksi ja niistä oltiin kiitollisia. Toisaalta tieto siitä, että Suomessa päätettiin pidentää kahden rokotuksen väli kolmeen kuukauteen, vaikka muissa maissa rokotus tapahtuu lääketehtävän ohjeiden mukaisesti enintään 21 päivän ajan, herätti paheksuntaa vastaajien keskuudessa. Ohjaajat huomasivat, että virallisen informaation jakaminen sosiaalisessa mediassa lisäsi ikääntyvien aktiivisuutta, vaikka yleensä tämä ikäryhmä ei ole siellä kovin aktiivinen.

Ikääntyvien toiveet tiedonsaamisesta ja käytännön avusta

Ohjaajat panivat merkille, että **ikäkkäät tuntisivat olonsa turvallisemmaksi, jos omatoimisen rokotusajan varaamisen sijaan he saisivat tiedon kirjeenä tai puhelimitse, milloin ja minne tulee rokotusta varten mennä.** Esimerkkinä tuotiin esille rintasyöpäseulonta, johon naiset saavat kirjeen kotiin valmiilla ajanvarauksella. Tämä toisi rauhallisuutta ja varmuuden siitä, että heitä ei ole unohdettu. Esimerkkejä edellisen kaltaisista toimintatavoista on mm. Virossa ja Israelissa. Ikääntyville tuleva suora puhelinoitto vähentäisi huolta ja toisi mahdollisuuden tarkentaa yksityiskohtia ja kysyä ammattilaiselta mieltä askarruttavia asioita suoraan. **Osa ikääntyvistä kaipasi myös käytännön apua rokotusprosessissa.** JADE-toimintakeskukselta toivottiin apua rokotusajan varaamiseen sekä tukihenkilöä saattajaksi rokotuspaikalle löytämiseksi. Ikääntyvät pelkäävät sitä, että oma suomen kielen taito ei riitä, kun rokotus annetaan ja tilanteeseen kaivattaisiin tukihenkilöä tai tulkkia mukaan.

Vastaajien esille nostamat tunteet ja kokemukset

Moni ohjaaja pani merkille, että **haastateltavilla oli pelon, ahdistuksen, yksinäisyyden ja turvattomuuden tunteita. Monet ikääntyvät ihmiset ovat yksin ja tarvitsevat apua rokotusprosessissa.** Jotkut vastaajat totesivat, että elämän muut tärkeät näkökohdat ovat jääneet koronan jalkoihin, jolloin ongelmat ovat kasaantuneet. Esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluiden saaminen kestää nykyään aiempaa kauemmin. Lääkäriin on vaikeaa sopia tapaamisia ja kirurgisia toimenpiteitä lykätään. Terveystilanne aiheuttaa koronaan sairastumisen pelon lisäksi huolta yleisestä hyvinvoinnista ja pärjäämisestä.

Ohjaajat toivat esille, että kaikki kyselyyn vastaajat osallistuivat mielellään haastatteluun, riippumatta siitä, suhtautuivatko he varsinaisiin rokotuksiin myönteisesti tai kielteisesti. Aihe on ikääntyville yleisesti ottaen erittäin tärkeä. Ohjaajat olivat kirjanneet myös havainnon siitä, että toisaalta nykytilanne ei stressaa niin paljon kuin keväällä 2020 koronaepidemian alkuaikoina. Monet vastaajista haluavat kuulla nyt myönteisiä uutisia siitä, mitä tapahtuu koronakriisin jälkeen. **Moni toivoo vahvempaa viestiä siitä, että tunnelin päässä olisi valoa ja monet uskovat, että pääsemme kriisistä yhteisillä ponnisteluilla.** Jotkut ilmaisivat huolensa siitä, onko rahaa julkisten organisaatioiden toimintaan kriisin aikana tai sen jälkeen. Huolta aiheuttaa myös se, onko yhteiskunnassa rahaa tehdä erilaisia ikääntyville tärkeitä aktiviteetteja, kun korona on vienyt kaikki rahat.

Pohdinta

Kysely tehtiin ajankohtana, jolloin vasta melko pieni osa väestöstä oli saanut rokotuksen ja rokotusvuoro oli pääosin vanhimmilla ikäryhmillä. Kyselyn ajankohtana noin puolet eli 47 % vastaajista oli jo päättänyt ottavansa koronarokotuksen, lähes neljäsosa eli 24 % vastaajista suhtautui rokotuksen ottamiseen kielteisesti ja 29 % vastaajista oli kyselyn aikaan vielä rokotuksen ottamista empiviä. Rokotuskattavuus jäisi tämän kyselyn perusteella alle tavoitetason, mikäli empivää vastaajaryhmää ei saataisi ottamaan rokotusta. Yleinen trendi Suomessa on ollut, että kun rokotuksen saaneiden määrä kasvaa, myös rokotuksen ottamisen halukkuus lisääntyy. Tämä näkökulma tuli esille myös muutamissa avoimissa vastauksissa, joissa empivät ilmaisivat halunsa seurata, miten lähipiirissä rokotuksen ottaminen vaikuttaa, esim. tuleeko rokotuksesta sivuvaikutuksia. Keskiöön nouseekin vahvasti se, millaisia kokemuksia vieraskieliset ikääntyvät henkilöt kuulevat rokotetuilta henkilöiltä lähipiiristään tai miten omaiset ja ystävät suhtautuvat rokotusten ottamiseen.

Kyselyn vastauksista ilmeni, että rokotusten turvallisuudesta ja hyödyistä kaivataan lisätietoa, mieluiten omalla äidinkielellä ja ikääntyville saavutettavalla tavalla. Ymmärrettävän ja riittävän syvällisen tiedon

saaminen rokotteista voisi kääntää varsinkin rokotetta empivät rokotuksen ottajiksi. Rokotusten mahdolliset sivu- ja haittavaikutukset mietityttävät vieraskielisiä ikääntyviä. Voi olla, että ulkomailta tulevat uutiset tai huhut rokotteiden haittavaikutuksista tavoittavat myös vieraskielisen väestön tehokkaasti, eikä heillä välttämättä ole kosketusta asiasta suomenkielisten piirissä tai yleisesti julkisuudessa käytyyn keskusteluun. Siksi olisikin tärkeää saada luotettavista viranomaislähteistä ajankohtaista, riittävää ja erilaisia pelkoja ja epävarmuutta hälventävää tietoa. Omalla äidinkielellä tarjolla olevan tiedon merkitystä ei voi liikaa korostaa. Kyselyn perusteella voidaan todeta, että viranomaislähteistä tuotettavaa tietoa tulisi mielellään kääntää vähintään suurimmille vieraskielisille ryhmille sekä selkosuomeksi. Saavutettavaan, selkeään ja ajankohtaiseen viestintään panostaminen on erittäin tärkeää poikkeuksellisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa.

Järjestöjen ryhmänohjaajilta tuli myös ajatuksia siitä, miten yhteiskunnallisesti tärkeää tietoa voitaisiin paremmin levittää vieraskielisille ryhmille. Ohjaajat peräänkuuluttavat koulutusta, jotta he saavat tarvitsemansa tiedot laadukkaaseen asiakkaiden ohjaukseen ja neuvontaan. Eriyksen tärkeää tuen tarjoaminen on ryhmäläisille, joiden suomen kielen taito on riittämätön yleisesti tarjolla olevan tiedon omaksumiseen. Keskustelun mahdollisuus omalla äidinkielellä vähentää rokottamiseen liittyvää pelkoa ja stressiä aiheesta. Jotkut ohjaajista huomauttivat, että he eivät aina olleet varmoja, millä tavoin voivat vastata puhelinkyselyn aikana ikääntyvien esille nostamiin ongelmiin tai tarkentaviin kysymyksiin koronaan liittyen.

Eräs vaihtoehto, jota olemme jo ehdottaneet THL:lle, olisi ylläpitää verkkosivuilla ajantasaista, selkokielistä koronatilannetta ja -rokotuksia käsittelevää diaesitystä, joita erikielisten etäryhmien ohjaajien olisi mahdollista käydä läpi ryhmäläisten kanssa. Materiaalin lisäksi tarvittaisiin tilaisuuksia, joissa vieraskieliset pääsevät kuulemaan ajankohtaista tietoa suoraan asiantuntijavieraalta ja kysymään heitä askarruttavia kysymyksiä omalla kielellä. Näin vieraskielinen väestö saisi tarvitsemaansa ajantasaista ja omankielistä tietoa viranomaiselta sekä ohjaajilta, joihin he luottavat ja joiden puoleen usein kääntyvät kysymyksineen. Pelkkä informaation välittäminen ei riitä, vaan asiassa tarvitaan avointa keskustelua yhteisöjen kanssa. Virheellistä ja väärää tietoa on paljon liikkeellä erityisesti sosiaalisessa mediassa, jolloin oikean ja luotettavan tiedon saaminen luottamusta herättävältä tutulta ohjaajalta sekä viranomaiselta on tärkeää.

Käsillä oleva kyselyaineisto on koottu ennen suurimpien ikäryhmien rokotuksia ja vain pienellä osalla kyselyyn vastanneista oli omakohtaista kokemusta rokotuksista. Suurin osa kyselyyn vastanneista ei toistaiseksi kuulunut omassa kotikunnassa rokotettavien joukkoon. Jatkossa olisi hyvä tietää myös, miten ikääntyvät ihmiset selviävät kaikesta rokotukseen liittyvästä; oman rokotusvuoron huomioimisesta, ajanvarauksesta ja rokotusprosessista kokonaisuudessaan. Yli puolet ikääntyvistä vieraskielisistä tarvitsee kyselyn perusteella apua yhdessä tai useammassa asiassa rokotukseen liittyen. Tällä raportilla haluamme nostaa esille, että ikääntyvien osalta tiedonsaanti, ajattelu ja käyttäytyminen voi olla erilaista kuin työikäisissä tai nuoremmassa ikäryhmissä, jolloin tutkimuksellista tarkastelua tulisi tehdä myös ikääntyvien vieraskielisten osalta (vrt. Skogberg ym. 2021, THL MigCOVID).

Tämän selvityksen perusteella näyttää siltä, että järjestöjen toteuttaman omankielisen ryhmätoiminnan piirissä olevat iäkkäät kokevat saavansa tukea ja tietoa koronatilanteesta ja rokotukseen liittyvistä asioista, minkä voidaan nähdä vaikuttavan positiivisesti rokotemyönteisyyteen. Sen sijaan etäämpänä ryhmätoiminnasta ja siinä rakentuneesta luottamuksesta suomalaisen yhteiskuntaan olevat eivät välttämättä saa riittävästi tietoa. Tällöin mielipiteet rokotuksista muodostuvat ainoastaan lähipiirin, oman tiedonhankinnan tai median rakentamien mielikuvien kautta. Luotettavalla tiedolla ja mahdollisuudella kysyä ja keskustella itseä mietityttävistä asioista on merkitystä turvallisuuden ja kuulumisen kokemukseen, sekä edelleen käyttäytymiseen ja erilaisten suositusten noudattamiseen.